

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ РЕТТЕУДІҢ БЕЙБІТ ЖОЛДАРЫ

Әліпбаев А.Р., Бюжеева Б.З. – *ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*

Андапта. Берілген мақала қазіргі ең өзекті мәселелердің бірі – халықаралық қақтығыстарды бейбіт түрде реттеуге арналған. Онда келіссөздер жүргізудің технологиясы мен делдалдылықты жүзеге асыру мәселелері де қарастырылады. Мемлекетаралық дау-дамайларды бейбіт түрде реттеу мәселесі қазіргі заманның өткір де өзекті тақырыптарының санатына жатады. Мемлекетаралық қарым-қатынастар барысында халықаралық өмірдің барлық саласы бойынша халықаралық қатынастар субъектілерінің мүдделері мен ұстанымдарының тоғысуында қайшылықты жағдайлар сөзсіз пайда болады. Ол қолданыстағы екіжақты және көпжақты келісімшарттарды пайдалану мен түсіну барысындағы құқықтық түсініспеушіліктен басталып аумақтық кінәлаумен қоса шекаралық дүрбелеңмен аяқталады. Жаһандық, сондай-ақ аймақтық деңгейде бейбітшілікті сақтау мен қауіпсіздікті қамтамасыз ету көбінесе оны уақытында, толықтай және түбегейлі шешуге тікелей байланысты. Қақтығыстар мүмкіндігінше бастапқы шақтарында айқындалып шешілгені дұрыс. Тараптар қарулы қақтығыстарға жетпей реттеушілікті бастау өте маңызды.

Тірек сөздер: мемлекет, халықаралық қақтығыс, саясат, дау-дамай, ынтымақтастық, келіссөздер, келісімшарт.

Халықаралық қатынастар жүйесінің әр кезеңінде мемлекетаралық қақтығыстар өзіндік елеулі орын алып келеді. Тіпті саяси даму үдерісінің құрамдас бөлігіне айналды десе де болады. Қақтығыстардың алдын алу, олардың шешу жолдарын қарастыру, болашақта болдырмауға ұмтылу – әр елдің басты саяси бағыттарының бірі. Дегенмен де, бүгінгі әлемде қақтығыстардың орын алуы заман шынайлығы. Өйткені, бір нысанаға қатысты мүдделердің қарама-қайшылығы қақтығыстардың негізгі себепкері екендігі айқын.

Қақтығыстардың себебі жаппы алғанда қақтығыстың шығуын, пайда болуын алдын ала айқындайтын немесе болжайтын құбылыс. Жалпы қақтығыстар қажеттіліктен туындайтындығы белгілі. Егер қажеттілік қанағаттандырылған болса, ешқандай да шиеленіс те, дау-дамай да орын алмас еді. Сонымен бірге барлық қайшылықты мүдделер қақтығыстардың себебі болады деп қорытынды жасау да қате. Тек қатысушы тараптарды ымыраға әкеле алмайтын мүдделер ғана қақтығыстардың себебі бола алады.

Сонымен бірге ынтымақтастыққа қарағанда, қақтығыстар кезінде мемлекет мүдделерінің түрлілігі ауқымды және терең. Мүдделердің күрделі байланысы және оларды біржақты әрекеттер арқылы жүзеге асырудың мүмкін еместігі тараптарды өзара тәуелді етеді. Ең бастысы, тараптар өзара тәуелді екендіктерін түсіну керек, ондай болмаған жағдайда, қақтығыстарды біржақты әрекет жолымен шешуге тырысу басым болары анық.

Саяси, этникалық, халықаралық саладағы қайшылықтар әрқашанда біріккен саяси шешім іздеу жолдарымен шешілмейді. Қақтығыстың қатысушылары қайткен күнде де қақтығыстың қарулы күштен гөрі бейбіт жолмен шешуді іздеуінің бірқатар себептері бар. Солардың бірі – бір-бірін жою қаупі.

Бұл қауіптің соншалықты күшті болуы да мүмкін, тіпті тараптар қарулы күш немесе қару-жарақтың белгілі бір түрін пайдаланудан бас тартуға мәжбүр болуы мүмкін. Нақтылы мысал ретінде «қырғи-қабақ» кезінде Шығыс пен Батыс арасындағы ядролық қарсы тұруды айтуға болады. «Ядролық тежеу» тұжырымдамасына сәйкес ядролық қарудың болуы және оны жауап ретінде қолдану басқыншының күшқуатын тоқтату және әлемдік сұрапыл соғысты жою факторы болып табылды. Сол ретте тараптар өзара-аралық қарым-қатынастардың күрделі де, шиеленісті болуына қарамастан ядролық қаруды қолданудан бас тартып келеді. Бірақ та осындай тежеудің өзі кейде өте қауіпті, себебі тараптардың кез келгені әдейілеп немесе кездейсоқ өзінің саяси қимылдарын немесе бірінші болып соққы бере отырып жеңуші болу үмітімен бірін-бірі жою әрекетін жүргізбей қоймауы мүмкін емес. Яғни «тежеу» тұжырымдамасы 100 пайыз сақталатындығы күмәнді.

Қақтығысты немесе дағдарысты жағдайды шешудің келіссөздік жолын тандаудағы екінші себеп – біржақты әрекетте біріне-бірі шек қоюдың бар болуы. Осындай шектеуліктер жасау үшін тараптар бір-бірін жазалау қаупін пайдаланады, бірақ бұл қауіптер бір-бірін толық жоюға дейін әкелмесе де, едәуір экономикалық және саяси шығын әкелуі мүмкін.

Қақтығысты бейбіт түрде реттеу басталғанда бірде-бір тарап өзінің серіктесімен қол жеткізілген уағдаластыққа (алдын ала жүргізілген келіссөздер негізіндегі келісім) сенімділік танытпайды. Осындай сақтану, қауіптену қақтығысқа қатысушылардың бір-біріне өте қатал шек қоюларын, қосымша бақылау және тексеру сияқты шараларды енгізуге мәжбүрлейді. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін Шығыс пен Батыс арасындағы ескери-саяси салада осындай біржақты іс-әрекетті қолдану мүмкіндігіндегі бірін-бірі шектеу үрдісі халықаралық алаңда жүзеге асырылды.

Ақыр аяғында, қайшылық пен қақтығысты жағдайдың тууы барысында тараптар қайшылық пен